

Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan valtakunnallinen tiekartta

Kunnat ja hyvinvointialueet yhdessä
ikäntyneiden kulttuurihyvinvointia edistämässä

ALLI-verkoston
Aura-hanke 2023

“Kulttuurihyvinvointi on yhtä kuin elämä - jokaisen tulee saada olla sellainen kuin on, vaikka ikää tulee lisää.”

Ikääntyneiden kulttuuritoiminta* nyt

Ikäihmiset ovat moninainen joukko niin toimintakyvyltään kuin iältäänkin. Myös taiteeseen ja kulttuuriin osallistumisen näkökulmasta ikäihmisten tilanteet vaihtelevat suuresti. Yhtäältä ikääntyneet muodostavat merkittävän osan monien kulttuuripalveluiden yleisöistä. Toisaalta monien ihmisten mahdollisuudet liikkeelle lähtöön, kulttuurin kokemiseen ja taiteen tekemiseen heikkenevät iän karttuessa ja toimintakyvyn heiketessä. Tarvitaan tietoista työtä, jotta kaikki voivat nauttia kulttuurista ja sen tuomista hyvinvointivaikutuksista myös varttuneella iällä.

Taide, kulttuuri ja itseilmaisuus ovat perusoikeuksia, jotka kuuluvat kaikille. Sellaisenaan ne ovat arvokkaita itsessään. Kulttuuristen oikeuksien toteutuminen edistää monia hyviä päämääriä. Taide ja kulttuuri tukevat ikäihmisten fyysistä ja henkistä hyvinvointia, ylläpitävät toimintakykyä ja osallisuutta ja ennaltaehkäisevät raskaampien korjaavien palveluiden tarvetta. Sosiaali- ja terveystieteiden järjestämisen painopistettä on suuri tarve siirtää korjaavista palveluista kohti ennaltaehkäiseviä palveluita. Kulttuurihyvinvoinnin tukeminen on avainroolissa palvelujärjestelmän pitkän tähtäimen kestävyden varmistamisessa.

Ikäihmisten palveluiden järjestäminen elää juuri nyt ennennäkemätöntä murroskautta. Sote-palvelujen järjestämisen vastuiden siirryttyä kunnilta hyvinvointialueille totut toimintatavat, verkostot ja rakenteet ovat monella tasolla käymistilassa. Murros vaikuttaa niin ikäihmisiin, palveluiden kanssa työskenteleviin kuin taide- ja kulttuurikentän toimijoihin, jotka työskentelevät kuntien ja hyvinvointialueiden resurssien ja rakenteiden puitteissa. Se haastaa totut ja toimivat tekemisen tavat myös ikääntyneiden kulttuuritoiminnan järjestämisen yhdyspintatyössä. Samalla se toisaalta avaa ainutlaatuisia mahdollisuuksia uuden kehittämiseksi ja kasvattamiselle.

Tulevaisuus tehdään yhdessä. Nyt muotoutumassa on tulevaisuuden palvelujärjestelmä, joka määrittää palveluiden toteuttamisen puitteita pitkälle tuleville vuosikymmenille. On tiedettävä, minkälaista tulevaisuutta haluamme luoda ja tunnistettavat tärkeimmät keinot tavoitteiden saavuttamiseen. Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan tulevaisuuden tekemisessä avainasemassa on yhteistyö: valtakunnallisesti, hyvinvointialueiden ja kuntien kesken, monialaista osaamista rakentaen. Keskiössä on yhteinen asiakas, hänen hyvinvointinsa vahvistaminen ja oikeuksiensa toteutuminen.

Mikä on ikääntyneiden kulttuuri-toiminnan valtakunnallinen tiekartta?

Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan tiekartta on työkalu sellaisen tulevaisuuden rakentamiseen, jossa ikäihmisillä toimintakyvystä riippumatta on mahdollisuus kokea taiteen ja kulttuurin tarjoamia elämyksiä, ilmaista itseään niiden keinoin ja olla osallisena.

Tiekartta yhdistää kunnat ja hyvinvointialueet yhteisen tavoitteen äärelle ja kutsuu toimimaan sote-uudistuksen jälkeisessä ajassa kansallisen Ikäohjelman 2030 hengessä. Se on suunnattu kaikille, jotka työskentelevät kulttuurisen vanhustyön tai ikäystävällisten kulttuuripalveluiden parissa. Tiekartta määrittää hyvinvointialueille ja kunnille laaditut kehittämisen askelmerkit.

Tiekartta on laajan yhteistyön tulos. Sen askeleet on tuotettu kulttuurisen seniori- ja vanhustyön AILI-verkoston Aura-hankkeessa vuoden 2023 aikana. Tiekartta on rakentunut yhteiskehittämisen keinoin. Mukana on ollut ikääntyneiden kulttuuritoiminnan asiantuntijoita 13 verkostokunnasta ja -hyvinvointialueelta eri puolilta Suomea.

Laajapohjainen kuntien ja hyvinvointialueiden osallistuminen oli välttämätön edellytys tiekartan onnistumiseen. Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan kehittämisen keskiössä on yhteistyö – monialainen, organisaatioiden välinen ja ihmiskeskeinen työskentely. Myös tavoitteet ovat yhteisiä: ikäihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutuminen ja hyvinvoinnin lisääminen taiteen ja kulttuurin keinoin.

Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan valtakunnallinen tiekartta

Sisältö

Visio vuodelle 2030

Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan valtakunnallinen tiekartta

- 1. Jaamme ymmärryksen ikääntyneiden kulttuuritoiminnan merkittävydestä**
- 2. Vakiinnutamme yhteistyön rakenteet**
- 3. Kohdennamme palvelut viisaasti ja tarvelähtöisesti**
- 4. Kasvatamme ja jaamme osaamista**

Visio:

**Vuoteen
2030
mennessä
ikäihmisten
kulttuuriset
oikeudet
toteutuvat...**

Hyvinvointia lisäten

**Tarvelähtöisesti
ja ennakoiden**

Yhdenvertaisesti

Vaikuttavasti

Sujuvalla yhteistyöllä

**Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan
valtakunnallinen
tiekartta**

**Askeleet vuoteen
2030**

Ikääntyneiden kulttuuritoiminnan valtakunnallinen tiekartta

1.

**Jaamme
ymmärryksen
ikäntyneiden
kulttuuritoiminnan
merkittävyydestä**

2.

**Vakiinnutamme
yhteistyön
rakenteet**

3.

**Kohdennamme
palvelut viisaasti ja
tarvelähtöisesti**

4.

**Kasvatamme
ja jaamme
osaamista**

“Tarvitaan yhteistä aikaa keskustelulle, tahtotilaa, joka ohjaa yhteistä tekemistä, sitouttaa ja lisää tietoisuutta myös johdon tasolla.”

Jaamme ymmärryksen ikääntyneiden kulttuuritoiminnan merkittävydestä

Tavoite

Tarvitaan laajempaa ja kirkkaampaa ymmärrystä siitä, että taide ja kulttuuri ovat tärkeitä ikäihmisten hyvinvoinnin edistäjiä. Kulttuurihyvinvoinnin tulee näkyä jokaisella tasolla rakenteissa - niin poliittisessa ohjauksessa kuin arjen tekemisessä. Ennaltaehkäiseviä keinoja on jatkossa pohdittava yhdessä entistä enemmän ja taide ja kulttuuri ovat siinä keskiössä.

Suosituks

**Vaikuttavuus
kirkkaaksi**

**Käytetty kieli
yhtenäiseksi**

Jaamme ymmärryksen ikääntyneiden kulttuuritoiminnan merkittävydestä

Vaikuttavuus kirkkaaksi

Ymmärrystä ikääntyneiden kulttuuritoiminnan tarpeellisuudesta täytyy kirkastaa kaikilla tasoilla, niin ikäihmisten kanssa työskentelevien keskuudessa kuin johdon eri tasoilla. Toiminnan kehittämisen ja johtamisen tulee pohjautua tietoon. Ikäihmisten kulttuurioikeuksien edistämiseen tulee luoda intoa ja imua. Ymmärrystä tulee kirkastaa...

- Ikäihmisten tarpeista ja oikeuksista: On ikääntyneitä, joita "perinteiset" kulttuuripalvelut eivät saavuta ja joiden tavoittamiseksi tarvitaan räätälöityjä toimia.
- Kulttuurihyvinvoinnin vaikuttavuudesta: On rakennettava vaikuttavuuden mittarit ikäihmisten kulttuuritoiminnalle. Vaikuttavuusmittaristo auttaa suuntaamaan resursseja ja tekee työn tuloksia näkyväksi. Mittariston rakentamisessa tulee hyödyntää olemassa olevia tietolähteitä, mutta myös kehittää uusia toimintatapoja kerätä tietoa kulttuurihyvinvoinnin tuloksista.
- Kulttuurikirjaamisen merkityksestä: Kirjaamisen avulla voidaan tehdä näkyväksi taiteen ja kulttuurin vaikutuksia hyvinvoinnille ja toimintakyvylle. Toimintaa voidaan suunnitella ja kehittää kirjaamisesta saadulla tiedolla.

Käytetty kieli yhtenäiseksi

On vahvistettava yhteistä ymmärrystä Taikusydän-yhteyspisteessä ja AILI-verkostossa määritellyistä ikääntyneiden kulttuuritoiminnan käsitteistä. Käytettävien termien tulee olla yhtenäisiä kaikilla hallinnon tasoilla sekä kuntien, hyvinvointialueiden ja kolmannen sektorin toimijoiden yhteistyössä. Oppilaitoksilla ja sote-alan osaamisen kehittäjillä on myös tärkeä rooli yhtenäisen käsitteistön levittäjänä.

Muun muassa seuraaviin käsitteisiin on paneuduttava yhdyspintatyöskentelyssä, jotta yhteistyö on mahdollista:

- Ennaltaehkäisevät palvelut: Kirkastettava ja yhdenmukaistettava ymmärrys siitä, mitä ennaltaehkäisevät palvelut tarkoittavat ikäihmisten hyvinvoinnin kontekstissa.
- Ikäihmisen rooli: Ikääntyneen oman roolin ymmärtäminen aktiivisena toimijana taiteessa ja kulttuurissa, ei vain passiivisena seuraajana.
- Kulttuuri: Käsitteen ymmärtäminen jokaiselle kuuluvana oikeutena sekä hyvinvointia lisäävänä toimintana.

”Yhdyspintatyötä jatketaan ja kehitetään. Yhteinen ymmärrys kulttuurin hyvinvointivaikutuksista säilyy ja yhdessä rakennettu yhteys ei katoa.”

Vakiinnutamme yhteistyön rakenteet

Tavoite

Pitkäjänteisellä ja pysyvien rakenteiden tukemalla työllä varmistetaan ikäihmisten kulttuuristen oikeuksien yhdenvertainen toteutuminen. Ikäihmisten kulttuuritoiminnan edistämiseksi on oltavat selkeät vastuut ja asianmukainen resursointi. Hyvinvointialueiden ja kuntien välinen yhdyspintatyö on organisoitava pysyviksi käytännöiksi. Taide- ja kulttuurialan osaajien merkitys sotepalveluissa on tunnistettava ja hyödynnettävä.

Suosituks

Pysyvät rakenteet hyvinvointialueiden ja kuntien väliseen yhdyspintatyöhön

Taide- ja kulttuurialan osaajat täydentävät soten resursseja

Vakiinnutamme yhteistyön rakenteet

Pysyvät rakenteet hyvinvointialueiden ja kuntien väliseen yhdyspintatyöhön

Kuntien ja hyvinvointialueiden yhteistyö on keskiössä ikäihmisten kulttuurioikeuksien toteutumisessa. Jotta yhteistyö on vaikuttavaa, on muodostettava pysyvät rakenteet ja roolitukset sen toteuttamiselle. Hyvinvointialueen ja kuntien yhdyspintatyöhön tarvitaan vastuuhenkilöt, joiden tehtäviin kuuluu keskinäinen tiedon vaihtaminen, yhteinen kehittäminen ja kokeilut. Hyvinvointialueiden prosesseissa tulee myös huomioida kulttuurihyvinvointi järjestelmällisesti ja läpileikkaavasti.

- Hyvinvointialueille nimetään kulttuurihyvinvointikoordinaattori, jonka nimetty vastinpari työskentelee kunnan kulttuuripalveluissa.
- Kunnissa varmistetaan, että kulttuuripalveluissa työskentelee ikääntyneiden kulttuuritoiminnan asiantuntija.
- Yhteistyöstä sovitaan yhdyspintasopimuksilla.
- Pidemmällä aikavälillä hyvinvointialueen ja kuntien kesken jaettu työntekijäresurssi yleistyy: yhteinen ikääntyneiden kulttuuritoiminnan asiantuntija.

Kulttuurialan osaajat täydentävät soten resursseja

Lisätään taiteen ja kulttuurin ammattilaisten työllistymistä sote-palveluihin

- Sote-palveluissa opitaan hyödyntämään kulttuurialan ammattilaisten osaamista ja taiteellisesta työskentelystä ponnistavaa työpanosta osana ikäihmisten kanssa tehtävää työtä ja henkilöresursointia. Esimerkiksi eri puolilla Suomea jo työskentelevien kulttuuriohjaajien työnkuva tulisi mallintaa ja pilotoida laajemminkin ikääntyneiden palveluissa (kuten kotihoidossa).
- Lisäksi ikääntyneiden palveluissa tunnistetaan kulttuurinen vanhustyö yhdeksi vastuualueiden teemoiksi, jolle nimetään hoitohenkilöstöstä vastuutaho (ns. kulttuuriyhdyshenkilö).

”Yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden toteutuminen on hyvinvointialueen ja kuntien yhteinen tehtävä.”

Kohdennamme palvelut viisaasti ja tarvelähtöisesti

Tavoite

Ennaltaehkäisevien vaikutusten aikaansaamiseksi ikäihmisten kulttuuripalveluihin ohjaamisen tulee olla sujuvaa, yhdenvertaista ja tietoon perustuvaa. On tunnistettava kohdat, joissa tarve on suurin ja joihin palveluita kohdentamalla saadaan aikaan vaikutuksia. Erilaisten ikäihmisten yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua taiteeseen ja kulttuuriin tulee varmistaa ja osallistumisen kynnyksiä madaltaa.

Suositukset

Palvelut kohdennetaan tarvelähtöisesti

Toimivat palveluohjauspolut varmistetaan

Kynnykset alas, yhdenvertaisuus ylös

Kohdennamme palvelut viisaasti ja tarvelähtöisesti

Palvelut kohdennetaan tarvelähtöisesti

Palvelut tulee kohdentaa tarvelähtöisesti niin, että taiteen ja kulttuurin ennaltaehkäisevä ja toimintakykyä tukeva vaikutus on mahdollisimman suuri. On kehitettävä toimintatavat tunnistaa tehokkaimmin vaikuttavat asiakkaat ja kohdat sekä kunnan että hyvinvointialueen palveluiden piirissä (esimerkiksi elintapaohjauksen tarkistuslistan hyödyntäminen). Lisäksi tarvitaan myös yhteisen osaamisen vahvistamista kulttuurihyvinvoinnista koulutuksiin.

Toimivat palveluohjauspolut varmistetaan

Taide- ja kulttuuritoiminnan pariin ohjataan aktiivisesti sosiaali- ja terveyspalveluista ja hyödynnetään aktiivisesti kansallisesti rakentuvan hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen palvelutarjottimen kulttuurisisältöjä. Lähetekäytäntöjä tulee kehittää niin, että pääsy niihin toteutuu yhdenvertaisesti ja tarpeisiin vastaten. Hyvinvointi- tai kulttuurilähete ovat esimerkkejä toimintamalleista, joilla palveluohjausta on voidaan kehittää.

Kynnykset alas, yhdenvertaisuus ylös

Kaikenlaisten ikäihmisten mahdollisuudet osallistua taiteeseen ja kulttuuriin tulee huomioida pysyvässä rahoituksessa – myös niiden, ikäihmisten, joiden kulttuuripalveluihin osallistumisella on esteitä. Niitä ikääntyneitä, joiden osallistumiselle on eniten esteitä, voidaan tukea:

- Hakeutuvilla palveluilla ja vapaaehtoistoiminnalla (esim. Etsivä kulttuurinen vanhustyö, kulttuurikaveri- ja luotsitoiminta)
- Palveluiden maksuttomuudella tai tarjoamalla tukea maksuihin (esim. Kaiku-kortti)
- Viemällä taidetta ja kulttuuria koteihin, asumispalveluihin ja eri yhteisöihin niin digitaalisesti (esim. Lämpö.fi) kuin liveinä. Etäkulttuuripalveluiden ja niiden käytön tuen kehittäminen korostuu lähivuosina.
- Tekemällä aktiivista järjestöyhteistyötä eri kulttuureista ja kieliryhmistä tulevien ikäihmisten tavoittamiseksi ja palveluiden kehittämiseksi.

”Miten saataisiin toimintamalleja kuten kulttuuriohjaajan tai kulttuurivastaavien tehtävistä kerrottua eteenpäin? Miten varmistetaan tulevaisuudessa edulliset kulttuuripalvelut ikääntyneille?”

Kasvatamme ja jaamme osaamista

Tavoite

Toimivaksi havaittua on hyvä levittää. Tarvitaan tapoja tunnistaa, tehdä näkyväksi ja levittää toimintatapoja, jotka on kokeilemalla todettu vaikuttaviksi. Hyvinvointialueet ovat kokoavina toimijoina avainasemassa kuntien suuntaan ja muodostavat tärkeän osaamisen levittämisen keskuspuiteen. Verkostomaisia rakenteita tarvitaan keskinäisen oppimisen tueksi.

Suosituks

Valtionhallinnon koordinaatio

Valtakunnallinen verkosto

Hyvinvointialueiden verkosto

Kuntien sisäinen verkostot

Alueelliset verkostot

Kasvatamme ja jaamme osaamista

Hyvien käytäntöjen ja tiedon jakamista tuetaan:

Valtionhallinnon koordinaatiolla

- Eri ministeriöihin, kuten sosiaali- ja terveysministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, nimetään ikääntyneiden kulttuuritoiminnan edistämisen vastuuhenkilöt.

Valtakunnallisella verkostolla

- Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön AILI-verkostosta saadaan ministeriörahoitteinen valtakunnallinen osaamisen kehittämisen koordinaatio.

Hyvinvointialueiden verkostoilla

- Hyvinvointialueet verkostoituvat keskenään kulttuurihyvinvoinnin äärelle esimerkiksi Taiteen edistämiskeskuksen Taide vaikuttaa hyvinvointialueilla -mallin pohjalta.

Kuntien sisäisillä verkostoilla

- Kunnat varmistavat, että ikäihmisten kulttuuritoiminnan kehittämiseen on olemassa verkostot sekä kulttuuripalveluiden sisäisesti että kunnan eri palveluiden kesken (esimerkiksi kulttuuri, liikunta, sivistyspalvelut, työllisyyspalvelut).

Hyvinvointialueiden ja kuntien yhteisillä verkostoilla

- Hyvinvointialueet ja kunnat osallistuvat yhdessä erilaisiin alueellisiin verkostoihin kuten Taikusydän-yhteyspisteen alueverkostot.

Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön verkosto AILI

<https://ailiverkosto.fi/index.html>

